

Cesarjev spomenik v Ljubljani.

Spisal Ivan Šubic.

Sklep mestne občine ljubljanske, postaviti v deželni stolnici spomenik, ki naj bude viđen in trajen izraz hvaležnosti za tolažilni obisk vladarjev za časa potresne katastrofe leta 1895., se bliža svoji izvršitvi. Pozivu na južnoslovenske umetnike, naj konkurirajo s skicami in načrti za nameravani spomenik, se je odzvalo dvanajst, zvečine slovenskih kiparjev in v to določeni presojevalni odbor je konec decembra minolega leta priznal razpisana darila v zneskih 800, 600 in 400 K trem osnutkom, ki so najbolje ustrezali pogojem in namenu.

Razmerno veliko število tekmovalcev je gotovo vsakega prijatelja narodnega napredka napolnilo z veseljem in ponosom. Slikarsko umetnost smo Slovenci že od nekdaj častno gojili in naša umetniška zgodovina se ponaša z lepim številom priznanih slikarjev; v kiparstvu pa dosedaj nismo imeli istovrstnih uspehov. To je povsem naravna stvar, kajti kiparstvu treba večjega ozadja, širšega milieuja nego slikarstvu; mali, nesamostojni narod ne gradi monumentalnih palač in cerkev ter ne stavi veličastnih spomenikov državnikom in vojskevodjem — saj jih nikdar ni imel! — Če si pa kdaj zgradimo javno zgradbo, ostanejo niše v pročelju prazne, ker ni denarja za kipe; če po dolgem naporu postavljamo spomenik domačemu pesniku, zadostuje priprosta soha na priprostem domačem kamenu, a umetnik, ki je kip izumel in izklesal, ga je delal skoraj ob vodi in kruhu, ker ni bilo denarja in se je apeliralo na njegovo rodoljubje . . . Vendar pa se je tudi v tem oziru pri nas obrnilo na bolje. Narod je napredoval v vsakem oziru in tampatam dobi tudi slovenski kipar primernega dela. V dokaz temu sta razpisa za Prešernov in v najnovejšem času za cesarjev spomenik v Ljubljani; tu sta dani nalogi obširnejši in naši kiparji so imeeli v umetniškem in gmotnem oziru priliko izkazati svoje talente in svoje znanje.

Doše osnutke za cesarjev spomenik moremo ločiti v dve skupini. Ena se giblje v starem tiru in izkuša uporabljati konvencionalne forme bodisi v figuralnem, bodisi v arhitektonskem delu, druga pa nastopa povsem samostajno in se ogiblje izvoženih cest.

Pogumno išče novih oblik in daje duška svojim idejam brez ozira na tisočletne tradicije. Da je nam ta moderna struja vobče bolj simpatična, ne bomo posebej poudarjali. Ker je nastopila tudi z večjimi talenti, ni čuda, da so dobili pri konkurenci glavni delež zastopniki zmagovalno nastopajoče moderne umetnosti.

Prvo darilo je bilo prisojeno Svitoslavu Peruzziju za načrt, ki je bil zaznamovan z geslom „Poklonitev“. Na prizmatičnem podstavku brez profilov se dviga kolosalni nadprsni kip cesarjev, nekako rastoč iz podstavka samega in stoječ ž njim v tesni organski zvezi. Pred njim kleči ženska podoba — Ljubljana. Z eno roko se naslanja na mestni grb, z drugo pa dviga palmovo vejico proti vladarjevi sohi. Na zadnji strani je vrezan plosk relief, ki predočuje grozo potresa — skupina ljudi zre s strahom in trepetom na podirajoče se mesto. Kompozicija je jako enostavna, a vendar izraža z malimi sredstvi namen spomenika jasno, ljubko in umetniško zaokroženo. Višina spomeniku je projektirana na približno 5 m. Izklesan naj bi bil iz belega lazenskega [Laaser] marmorja, le za sprednji del podstavca je namenjen temnejši kamen.

Občinski svet ljubljanski je sklenil na predlog presojevalnega odbora, da je ta načrt izvršiti. Stroški so določeni na 35.000 K, ki so že naložene v mestni hranilnici. Upati je, da bode spomenik dovršen do meseca maja prihodnjega leta, ko se bode ponavljalo ravno deseto leto, odkar so grozne podzemeljske sile zibale našo domovino ter ji provzročile toliko bede in obupa.

Poleg tega načrta je Peruzzi doposlal še drug osnutek pod geslom „V tihi časti“. Na moderno izumljenem podstavku stoji visoka, z rimsko toga odeta podoba cesarjeva. Podstavek kaže jako prijetne oblike, a zdelo se nam je, da ima forme, kakršne je oko že večkrat gledalo, tudi kip je preslok in dvomiti je, če bi kip z rimsko toga, stoječ na povsem modernem postamentu, na modernega človeka ugodno vplival. Tisti časi, v katerih so vladarje nove in sedanje zgodovine tako radi upodabljali v rimskih nošah, s sandalami na golih nogah, so menda minili in težko je verjeti, da bi občinstvu dvajsetega stoletja taki načrti ugajali.

Fr. Berneker je dobil s svojim osnutkom „Ljubljani se mora pomagati“ drugo darilo. Ko bi ne bil razpis zahteval posebnih mej, v katerih morajo biti zasnovani načrti in katere je bila mestna občina prisiljena staviti v denarnem oziru, bi bil Bernekerjev načrt sigurno dobil prvo darilo. Zasnovan je genijalno, namen spomenika pa izraža najbolj duhovito in umetniško izmed vseh osnutkov. Na nizki

podlagi je nagrmeden kup razvalin, peska in kamenja. Iz teh razvalin se dviga rodbina, obstoječa iz očeta, matere in deteta. Oče se izkopuje iz razvalin, z močno roko premagujoč ovire; mati leži na tleh ter oklepa najdražji zaklad, ki ga je rešila, svoje dete! Vsa obitelj pa gleda zaupno proti možu — tolažniku, ki se je ravnokar približal poraženi, na tleh ležeči skupini. Cesar sam, opravljen v navadno častniško uniformo, je stopil bliže in sočutno zre doli na to sliko potresne groze in človeške bede. Kak pretresljiv prizor, kaka rešitev! Vsa čast umetniku Bernekerju, kateremu iz srca želimo, da se mu skoraj posreči, dobiti priliko za kako monumentalno delo. Tu žalibog ni mogel priti v poštev, ker bi njegov načrt, ulit iz bronu (na kamen pri figurah s prostimi in nezavarovanimi deli v našem podnebjju niti misliti ni), daleč presegal vsoto, ki je na razpolaganje mestni občini. V tolažbo naj mu bode splošno priznanje, katero si je pridobil s poslano skico.

Tudi Berneker je razstavil dva osnutka. Drugi je imel geslo „Ljubljana“. Nizek podstavek, a na krasnem konju jezdi vojak — naš cesar. Opremljen je s tako zvano službeno generalsko uniformo. Vladarjev kip je fino modeliran in konj posebno dobro pogojen. Ta načrt je dobil častno priznanje, za darilo pa ni prišel v poštev, ker kaže samo vojaški značaj cesarjev in nima nobenega momenta, ki bi spominjal na tolažilni obisk vladarjev za časa potresa. Končno je figura jezdečeva tudi preveč konvencionalna, in četudi kaže lepe in originalne detajle, splošen vtisk spominja vendarle na neštivilne slične kipe.

Ivan Meštrović si je pridobil s svojim načrtom „Potres“ tretje darilo. Močne prizmatične klade obdajajo kot nekak ciklopski zid prostor od treh strani. V tem prostoru se gnete brezštevilna množica ljudstva, v sredi pa pada na to množico črna zemlja v podobi velike krogle. Kar zadene, zmečka in uniči — kaj so surovi narumni sili ljudje, njih strah in trepet! Kakor tedaj, ko zavalí brezsrčen deček težek kamen na mravljišče, tako mrgole tu ljudje pod težko kroglo, strti, stlačeni, ranjeni, obupani . . . Visoko nad to grandiozno sceno, kažočo premoč narumnih sil nad človekom, stoji pa na obzidju cesar ter gleda sočutno doli, kako gine in umira ves narod!

Ideja Meštrovićeva je vseskozi genijalna in istovrstna osnutku Bernekerjevemu. Vprašanje je seveda, kaka bi bila izražena misel v velikem merilu, osobito kako bi bilo mogoče strto, zmlinčeno in zbegano ljudsko maso plastično tako upodobiti, da doseže umetnik

svoj namen. Nam se zdi, da smo tu že nekako na mejah, ki so stavljene kiparstvu. Da tako velikansko zasnovanega načrta ni moči izvesti z vsoto, ki je določena za spomenik, menda ni treba posebej poudarjati.

Ivan Zajec, ki pridno izdeluje Prešernov spomenik na Dunaju, je vendar še toliko utegnil, da je poslal dva načrta z gesloma „Moč“ in „Zvestoba“. Zajec se je držal bolj konvencionalnih oblik, a jim je tampatam vлил nekaj modernega vzleta in moderne prostosti. Njegov načrt z motom „Moč“ je dobil pohvalno priznanje. Na široko razprostrtem kvadratnem stopnišču se dviga razmerno nizek podstavek, na njem pa stoji cesar v znani obleki toasonskih redovnih vitezov. Ne da se tajiti, da je ves osnutek veličasten, monumentalen in da je njegova silhueta jako srečno ubrana ter umetniško dovršena. Ko bi ta spomenik postavili na trg pred justično palačo, bi ji segal skoraj do srede prvega nadstropja. Nepremagljivi stroški, dejstvo, da je soha vladarjeva preveč znanega, rekli bi, vsakdanjega tipa in ker nima ves osnutek nikake prave zveze s potresom, vse to je bilo merodajno, da je dobil umetnik samo častno priznanje za svojo fino, mogočno skico, ne pa tudi darila.

Drugi osnutek Zajčev (moto „Zvestoba“) kaže cesarja v paradni generalski uniformi na konju, na običajnem postamentu. Kip in konj sta solidno, skrbno in sigurno modelirana, a iz vzrokov, ki smo jih že pri Bernekerjevem sorodnem načrtu označili, se presojevalni odbor ni mogel ozirati na ta načrt, ki pa je sicer Zajcu vseskozi v čast.

Pohvalno priznanje je dobil tudi Alojzija Repiča osnutek z motom „Viribus unitis“. Na visokem, nekoliko preslokem obelisku se dviga cela figura „pravice“, ženski kip z običajnimi znaki: zavezane oči in tehtnico v roki. Pod obeliskom sedita dve ženski, ena predstavlja „mir“, druga pa „ljubezen“. Spodnji del načrta je izdelan kot vodni basen s povsem moderno-svobodnimi potezami. Repič je umetnik, ki ima mnogo solidnega znanja ter pozna obliko človeškega telesa. Njegove figure so jako dobro zasnovane in brez dvoma bi spomenik napravil velik vtisk. Žal, da nima nikake dotike s potresnim dogodkom. Glavni kip predstavlja pravico — najbrže je Repiča zapeljala misel, da je bil spomenik namenjen za trg pred justično palačo. A ker ljubljansko mesto tu ne slavi cesarja kot vrhovnega zaščitnika pravice, temveč kot tolažnika v času najhujše bede, se jury ni mogla sprijazniti z Repičevim modelom, kateremu pa ni odrekla umetniške vrednosti.

Po modernih potih hodi tudi Jakob Žnider z načrtom „Vse za vero, dom, cesarja“. Njegov model ima takorekoč dvojno lice. Na eni strani mogočnega ozadja s krožnatim tlorisom se nahaja vodnjak, na drugi vzbočeni strani pa stoji vladarjeva podoba v vojaški uniformi. Kje je spredaj, kje zadaj, to je pri tem osnutku težko dognati. Umetnik je pokazal, da ima mnogo fantazije in samostojnosti; vkljub temu, da se na njegov načrt ni bilo mogoče ozirati, zasluži v javnosti priznanje in izpodbudo.

Z Žnidarjevim načrtom zapustimo samostojne, moderno koncipirane osnutke. Alojzij Kos je razstavil impozantno arhitektonsko skico. Mogočen slavolok s stebrovjem in tramovjem se dviga na prostoru, ki je vrhutega obdan z marmornatimi stopnicami, ograjami in geniji. Na slavoloku sedi cesarski orel, pod njim pa se nahaja stoječa vladarjeva podoba. Slavolok ima znano obliko. Njegovi členi so skrbno pogojeni in profili korektno potegnjeni. Povsod se vidi, da ga je izumila in zgradila tehnično izšolana in vajena roka. Spomenik bi mogel stati samo na koncu dolge ulice z velikomestnim prospektom, tako nekako — si licet parva componere magnis — kakor se dviga silni Chalgrinov Arc de l'Étoile, katerega je Napoleon I. postavil svoji veliki vojski na koncu ulice Avenue des Champs Élysées v Parizu. V Ljubljani bi ne imeli zanj prostora, kajti na pravokotnem trgu je naravnost nemogoč. Izvršitev iz marmorja bi bila seveda silno draga in v našem podnebjju bi časa zob hitro razjedel nebrojne arhitektonske člene.

Umetnik, ki pozneje ni prijavil svojega imena, je pod geslom „Hrast in hrib se omaje, zvestoba Slovence ne mine“ doposlal model figuralnega značaja z uporabo konvencionalnega postamenta. Pridno, solidno delo izvežbanega praktika, ki pa pri razsoji ni prišlo do veljave spričo drugih, svobodneje in z večjim umetniškim poletom koncipiranih osnutkov. Da pa razpolaga tudi ta kipar — zdi se nam, da ga poznamo in da z velikim uspehom deluje pri naših sosedih — s finim umetniškim čutom, da ima oblike in tehniko razsežno v oblasti, nam bode vsakdo radovoljno priznal. Upam, da ga pri prihodnji konkurenci vidimo v častnem krogu obdarovanih projektantov!

S polnim imenom, torej izven tekmovanja je poslal osnutek tukajšnji kipar Martin Bizjak. Cesar stoji v vojaški opravi na navadnem postamentu z običajnim, tolikrat že premetim levom na vznožju. Delo je pač prvi pogumni poskus v samostojni monumentalni plastiki in se mora tudi soditi edino le s tega stališča.

Poskušali smo s kratkimi potezami označiti vsak osnutek, a že iz teh skromnih vrst bode čitatelj spoznal, da je bila naša v začetku izrečena sodba o častnem napredku slovenskega kiparstva utemeljena. Le žal nam mora biti, da se večina teh lepih osnutkov razkropi na vse kraje in da ga ni med nami moža, ki bi si bil pridobil eno ali drugo skico. Na primernem podstavcu bi bila v kras vsakemu salonu, vsakemu večjemu in elegantnejšemu biroju!

Ko govorimo o osnutkih za spomenik, je pač opravičeno, da se ozremo tudi na prostor, kamor naj se postavi spomenik. Srečno izbran prostor pomaga spomeniku šele do prave veljave, nasprotno pa mora slabo stališče uničiti vtisk najboljšega umotvora. Vprašanje, kje naj stoji cesarjev spomenik, pa je treba združiti z vprašanjem, kje naj se dviga Prešernov kip, ki je že skoraj dovršen. Ljubljana nima preobilice primernih trgov in zato so merodajni faktorji v nemali zadregi, kako rešiti to dvojno vprašanje. To je gotovo: za cesarjev spomenik treba odličnega prostora, a tudi naš pesnik, prvak v kraljestvu duhov, mora dobiti častno mesto. Dostojen in obenem umetniško primeren prostor moramo torej preskrbeti obema spomenikoma in zato smo z izbero kmalu pri kraju. Cesarjev spomenik je bil prvotno namenjen za novi trg pred justično palačo, a ko so došli osnutki, je presojevalni odbor uvidel, da bi razmerno mali spomenik na prostranem trgu ne prišel do nikake veljave. Zategadelj se je predlagalo, naj se spomenik postavi v Zvezdo, morebiti tam, kjer je sedaj kip maršala Radeckega. Slavní vojskovodja bi se moral umakniti pred novo infanterijsko vojašnico, kjer bode nastal lep park. Cesarjev spomenik mora obdajati zelenje in tega je v Zvezdi dovolj na razpolaganje.

Vpoštevala se je tudi misel, da bi Prešernov kip nastanili v Zvezdi. Mestna občina je dala napraviti šablono spomenika in jo je za poskus postavila v spodnjem delu drevoreda, nekako na sredi pota, ki drži od kandelabra do hiše Matice Slovenske. Ker je spomenik 9·5 m visok, bi segal skoraj do vrha dreves in trebalo bi okoli njega odstraniti mnogo kolanjev, da, trebalo bi polovico Zvezde posekati. Potem bi nastal seveda lep trg na spodnjem (vzhodnem) delu zvezde, kateremu bi bil na eni strani deželni dvorec primerno ozadje. Na takem trgu bi mogočni Prešernov spomenik gotovo prišel do prave veljave. A stvar ima razne pomisleke. Zvezdo posekati bi bilo jako nepopularno. Drevje je sicer že starikavo in precej onemoglo, vendar visi Ljubljančani s ponosom na svoji Zvezdi in škoda je vsakega debla, ki ga porušimo. Tudi najgrše drevo je

v svojem zelenju mično in prava uteha za mestno oko, ki je na sam zid in prah navajeno. Poleg tega bi bilo treba spodnji del Zvezde primerno nasuti, da bi se svet vzdignil nad cestami. Za prehod od ceste na vzdignjeni prostor bi morali postaviti naokrog kamenite stopnice — tedaj projekt, ki je sicer lep, a tako velikanski, da ga mestna občina ob sedanjih razmerah ne more oživitvoriti. Prešeren torej ne more priti v Zvezdo in treba je zanj iskati drugega stališča. Kot tako se je z merodajne strani predlagal trg pred frančiškansko cerkvijo. Na mestu, kjer se nahajata stari hiši „Pri Bučarju“ in lekarna Majerjeva, naj bi se dvigal Prešeren. Ne da se tajiti, da je ta misel izborna. Marijin trg je vobče jako živahen. Pogledi na Ljublanico, na ljubljanski grad in na frančiškansko cerkev dajo očesu toliko mnogovrstnosti in krasnih slik, da je ta trg gotovo najzanimivejši v celi Ljubljani. Sicer bi okoli spomenika ne bilo mnogo prostora, a ravno to bi mu bilo v korist in bi mu pomagalo do večjega vtiska. Danes je eno mnenje med umetniki, da so ravno veliki trgi največji sovražniki kiparskih monumentalnih del. Pogledati je treba samo na Laško, kjer stoji toliko spomenikov na ozkih, tesnih trgih — in kako so imenitni! Kar so okoli doma v Kolinu na reki Reni podrli več hiš, da so ga oprostili tesnega objema, je dom izgubil mnogo velikanskega vtiska. Razmerno tesni Marijin trg bi torej nikakor ne škodoval spomeniku, temuč bi ga povzdignil in mu povečal vpliv na mimogredoče občinstvo. — Ker zahtevata lastnika omenjenih dveh hiš ogromno odkupnino, je ta projekt sedaj pač neizvedljiv in s Prešernom moramo dalje, iskat novega prostora. Kot tak preostaje samo še trg pred novo justično palačo. Trg je ličen in prostran; ker se zasadi na njem obsežen park, bode sredi njega lahko dobiti za spomenik primernega mesta. Zeleno ozadje bode monumentu le v korist, kajti tudi Prešeren je zasnovan tako, da spada v vrt, v zelen gaj. Pomanjkanje zelenja je bil ravno najvažnejši umetniški ugovor proti izberi Marijinega trga.

Ob teh razmerah je torej najbolje, če pride vladarjev spomenik v Zvezdo, Prešeren pa na trg pri justični palači. Želimo le še, da bi bila oba v čast slovenskemu imenu in v kras bele Ljubljane!

